

קידום נוער תוכנית היל"ה השכלת יסוד ולימודי השלמה

מדריך למורה במקצוע אמנות

תוכנית לימודים למסלולי 10 ו-12 שנות לימוד

כותבי התוכנית:

נילי טגליכט

יורם בלומנקרנץ

2016

תוכן העניינים

חלק ראשון – רציונל וסילבוס

- 3 פתיחה
- 5 מבוא
- 7 מבנה התכנית
- 8 מטרות התכנית
- 10 רציונל וסילבוס

חלק שני – עקרונות דידקטיים

- 14 מבוא
- 15 עקרונות דידקטיים

חלק שלישי- כלי ההערכה ורפלקציה

- 21 הנחיות למורה
- 24 אופן ההערכה
- 27 מחוון
- 28 תיק עבודה

חלק רביעי- תרגילים, הדגמות, תהליכים

- 36 הנחיות למורה
- 37 נספח א. לאמנות פלסטית- תרגילי חובה
- 39 שלושה תרגילי חובה
- 46 שלושה תרגילים חופשיים

נספח

- רשימת ספרות עזר לתחום אמנות פלסטית 57

”כשאהיה גדול אני רוצה להיות עם שורשים וכנפיים”

אמנון שמוש

”האמנות היא מקצוע מטפח תרבות, הנושא עמו ערכים הנוגעים לליבת החינוך ולערכי היסוד של החינוך הפלורליסטי וההומניסטי. שילובם של לימודי האמנות במקום ראוי ומכובד במערכת החינוך הישראלית מהווה צעד חשוב ליצירת חברה פתוחה, אנושית, רב תרבותית, לא אלימה, המחנכת את התלמיד לחשיבה עצמאית, ללקיחת אחריות להתמודדות עם מטלות מאתגרות, לשיתוף פעולה ולהקשבה לזולת. האמנות מעודדת למעורבות ולאכפתיות כלפי הסביבה הקרובה והרחוקה.

התנסות באמנות על סוגיה השונים מהווה כלי נפלא לפיתוח ביטחון עצמי, להכרה בערך העצמי, ולעידוד חוויות הצלחה מעצימות הכוללות סיפוק וגאווה”.

ד”ר סיגל ברקאי, מפמ”ר אמנות.

חלק ראשון

מבוא

רציונל

סילבוס

מבוא

השנה, אנו עושים את הצעד הראשון בהטמעת תכנית לימודי האמנות בהיל"ה. התכנית מתבססת על חזון ותפיסת האקולטורציה ההומאנית שאנו מובילים בהיל"ה. בסיס התוכנית באמנות המוצעת ללומדי תוכנית היל"ה, נשענת ולקוחה מהיחידה הראשונה בתוכנית לימודי האמנות/משרד החינוך : שהדגש בו הוא לימוד מושגי יסוד "להתבונן, לחוות, להבין, לפרש".

האמנות היא שפה הכוללת סימנים חזותיים, קודים תרבותיים והיבטים תקשורתיים; היא שפה חיה ומשתנה, ונוגעת בתחומי החיים השונים.

יצירת האמנות ומרכיביה הצורניים מעוררת אצל המתבונן חוויה ותגובה אסתטית, שהיא התשתית להבנת האמנות בסביבה התרבותית הסובבת אותנו. החוויה האסתטית היא נקודת ההתחלה בהבנת האמנות בסביבה החזותית והתרבותית שבה אנו חיים. זוהי חוויה אישית, המתבטאת בתחושות למיניהן:

הנאה, קסם, התרגשות, השתאות, הארה או כל רגש אחר המתעורר במתבונן ביצירת האמנות, כמו מועקה, מבוכה, ספקנות ועוד.

האמנות היא ביטוי אינדיווידואלי של היוצר. משמעותה המלאה קשורה לזמן ולמקום שבו היא נוצרה, והיא משקפת ערכים, מסרים ורעיונות בהקשרים שונים.

ניתן לתאר את תפיסת החינוך לאמנות בעזרת דברי ג'ון דיואי - 1934 שטען כי "כדי שהחינוך יהיה משמעותי ויעיל, עליו להידמות עד כמה שאפשר לחיים הממשיים; עליו להתגבר על המרחק המנכר שבין התיאוריה לאקטואליה, בין צורכי הילד למבנה הדעת, בין השכל לבין הרגש, בין הידע לבין הערכים, ובין דעת הציבור לנטייה האישית".

מדבריו של ג'ון דיואי נובע שהבסיס החווייתי הוא נקודת מוצא ללימוד ולהתנסות באמנות. נקודת מוצא המזמנת חוויה אסתטית, המתבססת על ראייה, על הסתכלות, על התבוננות, על התנסות; חוויה המעוררת את החושים ואת הדמיון לתגובה לדימויים חזותיים ותוכניים, לאמצעים האמנותיים ולמדיה. הפעילות האמנותית יוצרת הקשרים ומשמעות של פרשנות החוויה האסתטית בהקשר לתחומי האמנות השונים. עשיית אמנות, תגובה, פרשנות והערכה מספקים לתלמיד אמצעים לארגון, לשקף ולהביע את ההתנסויות האישיות שלו ואת הסביבה המקיפה אותו.

"באמנות פוסעים יחד היד, הראש והלב". ג'ון ראסקין

האמנות, משוקעת בהקשרים החברתיים התרבותיים בהם היא צומחת, מתפתחת ומופיעה. דרך יצירות האמנות, מופיע העולם בתחפושות ומלבושים שעלינו המתבוננים המבקרים בגלריה, לקלף כדי להבינן.

כי האמנות היא - לב הדברים, לב הסיפור, לב האדם, לב העולם, המצליחה לאחד בני אדם.

מבנה התוכנית

תחומי אמנות מרכזיים בתוכנית היל"ה

1- אומנות חזותית ופלסטית

ותחומי משנה : מלאכות- פסיפס, ויטראז', חריזה, ציור על זכוכית, צורפות.

2- תיאטרון (מותנה בקבוצה של 7 תלמידים ומעלה)

3- מוזיקה

אופי התוכנית

לומדי התוכנית יזכו לקרדיטציה של 1 יחידת לימוד, אם יעמדו בכלל דרישות התוכנית הכוללות :

60 שעות הוראה, מתוכן :

25 שעות עיוניות בדגש למידה חווייתית.

35 שעות התנסות בהתאם לתחום האמנות שנבחר ביחידה.

כל השעות בתוכנית הן מתוך סל השעות היחידתי.

קהל היעד בהיל"ה

תלמידים במסלולי 10 ו-12 שנות לימוד.

בחירת תחום האמנות

בחירת תחום האמנות תיעשה בשיתוף בין מנחי היחידה, מנהל היחידה ומנהל ההשכלה, בהתאם לצרכי המרכז : רצונות התלמידים, ההתאמה לסביבת הלימודים והמשאבים שהרשות תעמיד לטובת הלמידה.

המורה לאמנות

מורה לאמנות בעל תעודה הוראה או תעודת הסמכה. המורים שיבחרו יעברו השתלמות קצרה של "אוריינטציה להיל"ה"

דרכי הערכה – הערכה חלופית

ציון ההערכה יתבסס על תוצר ותהליך ההערכה המלווה את הדרך שעבר הלומד. ההערכה תכלול משוב והערכה משותפת מורה תלמיד. ניתן לשלב את התוצר באמנות, עם לימודי "תרומה לקהילה".

מטרות התכנית

- ▲ להבטיח כי חינוך לאמנות יהיה נגיש לכל תלמיד, מתוך אמונה כי לכל נער/ה זכות בסיסית ללמוד ולחוות אומנות תוך הכרה בתפקיד המשמעותי של התרבות ושל האמנויות על חייו של הפרט.
- ▲ לעורר יצירתיות באמצעות אמנות ככלי לביטוי אישי, ייחודי ואותנטי. התלמידים יבטאו רגשות, מחשבות ורעיונות באמצעים אמנותיים.
- ▲ להקנות ערכים חברתיים ותרבותיים כמו גם רגש השתייכות, אחריות והזדהות, מתוך ההכרה בערך הסגולי של האמנויות לעורר לשינוי בחיי הקהילה והחברה ולשקפם.
- ▲ התלמידים ירכשו אוצר מילים ומושגים כתשתית להבנה, לפרשנות ולהבעה.
- ▲ לחשוף ולהרחיב את עולם המושגים האסתטי.
- ▲ לפתח מיומנויות וכישורים. פיתוח רעיונות ודרכי ביטוי שלהם, שימוש בדמיון ומקוריות.
- ▲ הלמידה כהתנסות - הלמידה כחווייה יישומית בעלת פרשנות אישית ומתן לגיטימציה לריבוי פרשנויות.
- ▲ פיתוח והרחבת השכלתו הכללית והתרבותית של הלומד.
- ▲ לעורר מעורבות ואחריות אישית אצל התלמיד – היצירה כהטבעת חותם.

▲ לעורר תחושת גאווה ומסוגלות באמצעות הצגת/ ביצוע היצירה האישית ו/או הקבוצתית.

▲ הכרת האמנות כשפה תלוית תרבות וכשפה אוניברסאלית.

▲ הלומדים יתנסו ויחוו פעילויות תרבותיות אמנותיות מגוונות.

▲ הלמידה המשלבת בתוכה את האמנות והיצירה האומנותית הינה ייחודית. הלמידה משלבת ומתווכת בין עולמו הרגשי, האסתטי והיצירתי של התלמיד, לבין למידה והתפתחות אישית בעולם של ידע, רעיונות ועובדות. התלמיד בוחר את תחום העיסוק היצירתי ואומנותי הגורם לו להתבטא וסקרנות, סיפוק והנאה.

רציונל וסילבוס

רציונל

תכנית הוראת האמנות כפי שמוצעת כאן מתאימה בתפיסתה לאידיאולוגיה ברוח האקולטורציה המוטמעת בהיל"ה ומאפשרת ביטוי לסוג זה של תהליך הוראה. התוכנית משלבת בין הקניית מושגים בסיסיים (תוכניים וטכניים) באמנות ובתרבות שנכנסו לקנון ונחשבים 'נכסי צאן ברזל', מחד, ומאידך הכוונת התלמיד אל מקורותיו האישיים- ביוגרפיים/ קהילתיים, בבחינת ערעור והרהור על התגבשותם של מושגים וערכים תרבותיים קשיחים שאינם מאפשרים פלורליזם וריבוי תרבותי. נקודת המוצא להקניית הידע היא **התוצר** של התלמיד דרכו תתפרש מניפת ההתייחסויות, ההיבטים והפרשנויות (תימות מתולדות האמנות והתרבות, טכניקות, פרקטיקות וכדו'). על- כן התכנית עיקרה להתבסס על חומרים (מושגיים או קונקרטיים) של התלמיד אותם הוא בוחר להביא או להכין, והקנייתן ויישומן של טכניקות ופרקטיקות שונות דרך חומרים אלה.

תכנית זו הותאמה לאופיין המיוחד של מסגרות היל"ה ולאוכלוסיית התלמידים המגוונת שלהן מבחינת רמת השכלה וידע, מיומנויות, וגיוון תרבותי בקבוצה נתונה. על- כן, במסגרת השעות שלה, התכנית מבקשת לתת ביטוי לתכנים ולידע מוקדם שאינם בהכרח תלויי מיומנות או פרקטיקה מסוימת. כך, תינתן עדיפות לצורך האישי ולאוטונומיה של התלמיד בבחירת החומרים אליהם הוא רוצה להתייחס או להביא לידי ביטוי ביצירה. אי לכך יש לתת דגש והתייחסות לנקודות הבאות :

- א. שימוש במושגים כגון : אטריבוט, ציטוט, אדפטציה, "התכתבות", פאראפרזה, מחווה, ואופן הבעתם ביצירה.
- ב. להנחות את התלמיד לעבודה בסדרות (אפילו שתי יצירות) באופן שעבודה תצמיח יצירה נוספת בזיקה אליה (ברמת הפרקטיקה או התימה) ובכך תאפשר להעצים את המשמעות של העיסוק האמנותי ונושא היצירה.
- ג. להציג לפחות תרגיל בסיסי/ ראשוני אחד לצד היצירות האישיות. אין חובה לערוך את התרגיל במפגש הראשון. במידה והתלמיד מגיע לקורס עם ידע מוקדם ניתן לציין זאת בתיק העבודה (ראה הרחבה בחלק שלישי, סעיף 'תרגילים' עמ' 28)

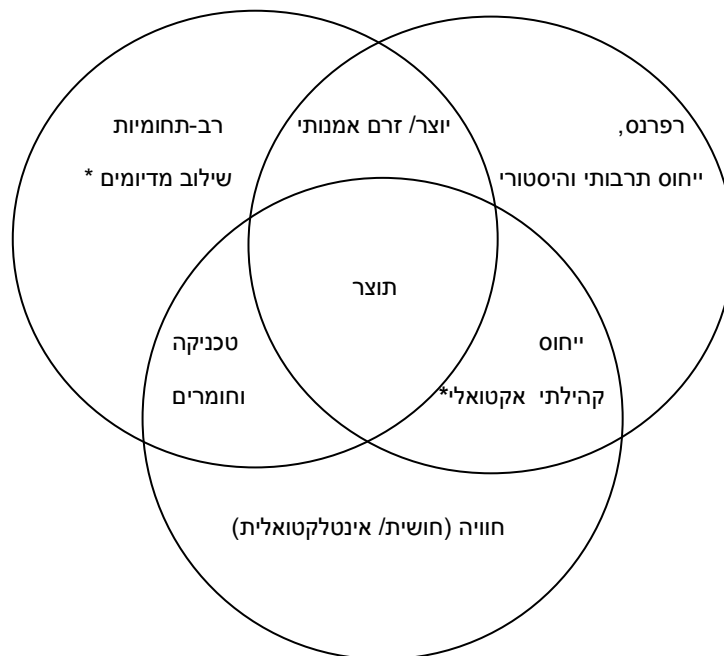
ד. לתחום האמנות הפלסטית - עד כמה שהתנאים מאפשרים במרכז נתון, כדאי לנהל את השיעור במתכונת של "סדנה פתוחה" בה מונחים על השולחן המרכזי חומרי יתירה בסיסיים. זאת, כדי ליצור סקרנות ולעודד תלמידים להשתתף בשיעורי האמנות.

ההוראה בתכנית זו משלבת בין שלושה היבטים של התוצר האמנותי :

- א. **בהיבט התיאורטי** : הנחיה צמודה והכוונה של התלמיד למקורות רלוונטיים מתחומי התרבות הכלליים או הספציפיים בתחום הנלמד (אמנות פלסטית, מוזיקה, תיאטרון)
 - ב. **בהיבט המעשי** : הנחיה צמודה במתכונת "להתבונן, לחוות, להבין ולפרש". תהליך רפלקטיבי זה יתאפשר ע"י מילוי **תיק עבודה** העוקב אחר התהליך, טכניקות, חומרים, והמוטיבציות ליצירה והתוצר הסופי. (תיעוד זה יאפשר גם תיווך ונגישות של התלמיד ועבודתו לגורם החיצוני המעריך). בהתאם לכל תחום בנפרד על התלמיד להכין כמה תרגילי חובה בסיסיים.
 - ג. **בהיבט החברתי** : שיתוף הקבוצה בתהליכים של היחיד (ביקורת עבודות/ תערוכה משותפת) חשיפה משותפת למקורות היצירה כגון : סרט, פגישה עם יוצר בסביבת העבודה שלו, הרצאה, סיור וכו'.
- התרשים הבא מסכם את הרציונל של התכנית ואת המושגים עליהם יש להתעכב בניתוח היצירה ב**תיק העבודה**

התרשים להלן מתאר את מעגלי ההקשרים התמטיים והמעשיים בהתהוות התוצר
ואת קשרי הגומלין בינם

הסבר למושגים המופיעים בתרשים זה כפי שיבואו לידי ביטוי בניתוח היצירה
ב 'תיק העבודה' מפורטים בחלק השלישי במדריך.

* לא מחייב התייחסות בתהליך

חלק שני

עקרונות דידקטיים

מבוא

חלק זה מציע למנחה עקרונות דידקטיים כפי שנוסחו לתכנית הלימודים "אמנות כתרבות חזותית תכנית לימודים לחטיבת הביניים לבית הספר הממלכתי והממלכתי דתי" (עריכה: רחל סבג, ד"ר בן ברוך בליך, ד"ר נעמי יפה, נאווה סגן, משרד החינוך המזכירות הפדגוגית האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים הוצאת מעלות 2010, עמ' 7-12. ראה קישור בנספחים)

לצד עקרונות אלה מצורפות שתי נקודות מתוך ארבע של דרכי הוראה הלקוחות גם הן מתכנית לימוד זו: 1. צפייה ועיון 2. התנסות סדנאית. השמטתן של שתי הנקודות הנוספות בדרכי ההוראה: 3. מטלת סיום- פרויקט גמר ו- 4. הערכה היא פועל יוצא לפרספקטיבה ממנה נכתבה תכנית זו ולצרכים בהתקנתה של תכנית באמנות מותאמת היל"ה.

עיקרי ההבדלים להלן:

- א. בשונה מאופיו הליניארי של התהליך הלימודי המציע רכישת מיומנויות הפנמה של חומר לימודי (עיוני ומעשי) ועבודת גמר, מציעה תכנית זו לראות בכל תוצר, גם אם ראשוני מאוד, מוקד של תוכן וערכים מוגמרים (רפרנס) מהם ועליהם ניתן להרכיב מסכת של יצירה המשכית בלא צורך ממשי בפרויקט גמר. לשם כך ישמש 'תיק העבודה' כפי שמופיע בחלק 3 באמצעותו יהיה ניתן לנתח ולהעריך יצירה בודדת וכן לדרבן ולכוון את התלמיד ליצירות נוספות כסדרה.
- ב. בנוסף להסתמכות על המחווה שנוסח במיוחד עבור תכנית זו כפי שמופיע בחלק 3, דרכי ההערכה יתבססו על התייחסות כללית למצבו הלימודי ותפקודיו הכלליים של התלמיד ובאמצעות התייעצות עם גורמים נוספים במרכז. זאת, כדי לאפשר לתלמיד שכישרו האמנותיים בולטים אך כישורי ודפוסי הלימוד שלו (גם באמנות) לוקים להיצמד לעבודות שיצר ככלי מדרבן ומעצים.

בנוסף לאמור לעיל, נוכח ייעודה של תכנית זו, ייתכן ועקרונות דידקטיים אלה יוכלו ליישום חלקי וישמשו כהמלצה בלבד, כיוון שתהליכי הלמידה עשויים להיות מגוונים ושונים מאוד מתלמיד לתלמיד באותה מסגרת כיתתית.

עקרונות דידקטיים

1. **תהליך הלמידה יזמן לתלמידים חוויה אסתטית -** התבוננות ביצירות אמנות אמורה להביא את הלומדים לחוות חוויה אסתטית, שכן המרכיבים הצורניים של יצירות האמנות מעוררים אצל המתבונן תגובה אסתטית. החוויה האסתטית היא נקודת ההתחלה בהבנת האמנות בסביבה החזותית והתרבותית שבה אנו חיים. זוהי חוויה אישית, המתבטאת ברגשי הנאה, היקסמות, התרגשות, השתאות, הארה, או, לחלופין, במועקה, מבוכה, ספקנות ועוד. החוויה גדלה כאשר התלמיד מתוודע להקשרים התרבותיים ולתפקידים התקשורתיים של היצירה ובכך הוא משפר את יכולתו לדון בתכנים אמנותיים. ככל שיהיו בידי התלמיד כלים משוכללים יותר, כך תעמיק החוויה הרוחנית והאסתטית בעת המפגש עם יצירות אמנות. הקניית מיומנויות של צפייה מושכלת ביצירות אמנות תתבסס דרך קבע על התבוננות בלתי אמצעית ולא מתווכת. התבוננות כזו, הפותחת את התהליך הלימודי, לא תפגום בחוויה האסתטית הספונטנית.

2. **תהליך הלמידה יתמוך בהקניה הדרגתית של מיומנויות צפייה מושכלת ביצירות אמנות -** צפייה מושכלת ביצירות אמנות כוללת התבוננות, תיאור, הבנה, פענוח, ניתוח והערכה של יצירת אמנות. תוך צפייה ביצירות האמנות ובהקשר למטלות שיוצגו להם, הלומדים אמורים לרכוש מיומנויות חשיבה, כמו שאילת שאלות, השוואה בין יצירות, מיומנויות מידעניות, פרשנות המשלבת טיעון והנמקתו המבוססת, וכדומה. בהתאם לנושא המרכזי של תכנית לימודים זו, תתבסס הצפייה המושכלת על ידע תוכן רלוונטי ועל רכישת עולם המושגים של כל מדיום ומאפייניו התקשורתיים. ניתוח והערכה של יצירה יתבסס גם על ההקשר החברתי-תרבותי והפוליטי שבו נוצרה. כל אלה יובילו להעצמתה ולהעשרתה של החוויה האסתטית, מחד גיסא, ולבנייה הדרגתית של יכולת התלמיד לדון ביצירות ולהעריך, מאידך גיסא.

3. **טיפוח יכולת ההתבוננות, הרגישות החזותית והחשיבה הרב-ממדית בעידן התרבות החזותית -** בהוראת האמנות בעידן של תקשורת חזותית ותרבות-צריכה יש לאפשר לתלמידים להתבונן באמנות ולטפח את יכולת ההתבוננות והרגישות החזותית. בשל משקלה העצום של התרבות החזותית, יש להפנות את התלמידים לתחום האמנות השומר עדיין על האוטונומיה של היחיד והספקני, תחום חופשי

יחסית וחושפני המציע חלופות לחשיבה צרכנית. יש ללמוד איך להתבונן באמנות כדי להפיק ממנה את המרב ולהבין את חשיבותה לפיתוח חשיבה רב־ממדית ותודעה אוטונומית. שכן האמנות חוקרת את המציאות מנקודות מבט אישיות; לעתים היא מציעה מפלט ממציאות מסוימת, לעתים היא מזהירה, מבקרת ומודיעה ומיידעת ולעתים היא מתארת מה שהוא מעבר לכל תיאור.

4. **טיפוח אוריינות חזותית** - הקניית מיומנויות של אוריינות חזותית כמו אלה של האוריינות הלשונית תכלול **זיהוי מסרים ביצירה - גלויים וסמויים** גם יחד. זיהוי זה יתבסס על פענוח הצפנים והקודים התרבותיים והתקשורתיים הייחודיים למדיום, ו/או לתקופה, ו/או לתרבות שבה נוצרה היצירה. כמו כן יתבסס פענוח המסרים על ניתוח האמצעים האמנותיים שבהם השתמש האמן. מומלץ לערוך השוואה בין שתי יצירות או יותר המבטאות עמדות שונות של יוצריהן באותו נושא.

5. **מתן הכשר לריבוי פרשנויות וטיפוח פתיחות בטעם האמנותי ובשיפוט האמנותי** - חשוב לעודד את התלמידים לשמוע ולהשמיע פרשנויות ליצירה נתונה כדי להביאם להבנה שהטקסט האמנותי מאפשר מספר "קריאות". עם זאת יובהר כי מידת הרלוונטיות של הפרשנויות מותנית בראש ובראשונה באופן ההנמקה ובמידת החיבור שלהן לטקסט החזותי, וזאת מעבר לטעם האישי. בהקשר זה מומלץ למורים להפגיש את התלמידים עם אמנים ומבקרי אמנות כדי לאפשר דיאלוג פתוח שיחשוף את התלמידים למגוון דעות ועמדות ולריבוי פרשנויות.

6. **התנסות התלמידים כיוצרים צעירים בתחומי מדיה שונים בתרבות החזותית** - בהתאם לאמור להלן בסעיף "דרכי הוראה, למידה והערכה", התנסות ביצירה היא חלק מובנה בתכנית לימודים זו. התנסות התלמידים בעבודת יצירה תתבצע בד בבד עם היכרותם את יסודות השפה של האמנות החזותית - הן המשותפים למדיה השונים והן הייחודיים לכל מדיום. עבודת היצירה האישית תאפשר לתלמידים ביטוי אישי ופרשני ותשקף את הרעיון או הנושא שהתלמיד בחר ליצירתו וכן את המדיום של היצירה ואת האמצעים האמנותיים.

7. **התנסות התלמידים כיוצרים וכצופים בשילוב והשוואה בין מדיה שונים** - ברוח סעיף לעיל, מומלץ לשלב התנסות סדנאית בשילובי מדיה שונים כדי לעמוד על הייחודיות של כל מדיום. במקביל תתקיים צפייה ביצירות אמנות תוך השוואה בין המדיה מצד הנושא, הרעיון ודרכי הייצוג.

8. **חשיפת התלמידים למגוון ולרב־תרבותיות של האמנות הישראלית - תכנית ההוראה של כל מדיום תכלול מבחר יצירות של אמנים ישראלים מתקופות שונות. בכלל זה יינתן ייצוג ליוצרים ישראלים בני קהילות ומגזרים שונים בחברה הישראלית. היבט זה בתכנון ההוראה נגזר מן הרצון להפגיש את הלומדים עם ההטרונות של החברה הישראלית ועם אופני הייצוג הייחודיים לקבוצות או ליחידים.**

9. **טיפול כישורי הבעה בעל פה ובכתב כחלק קבוע בתהליך ההוראה למידה -** המטלות הלימודיות יכללו באופן שיטתי מרכיב של ביטוי מילולי בהתייחסות ליצירה או למספר יצירות. התגובה האסתטית הראשונית, כמו גם הפרשנות וההערכה של יצירה נתונה, ינוסחו בעל פה ו/או בכתב בבהירות, יהיו מנומקות ויעשו שימוש במושגים ובמונחים משפת האמנות.

דרכי הוראה למידה הערכה

"הילד צריך להיות מסוגל לארגן בעצמו את הידע שלו, לא המורה ולא החברה צריכים לעשות זאת עבורו" (ג'ון דיואי)

מטרות - העל של התכנית מזמנות ארגון תכנים המבטאים את המקום המשמעותי של טיפוח כישורי חשיבה. הנחות היסוד של התכנית יוצרות תשתית לקיומם של תהליכי הוראה - למידה - הערכה המכוונים להכשיר לומד בעל כישורי חשיבה מסדר גבוה, בעל חשיבה ביקורתית ויצירתית. המדובר בשימוש מושכל באסטרטגיות חשיבה כמו: שאילת שאלות, עריכת השוואות, העלאת הצעות מנומקות למגוון פרשנויות תוך פיתוח יכולת הלומדים להתבונן ביצירה מנקודות מבט שונות. תהליך הלמידה הוא פעיל ואינו מתמצה בשינון מידע. הוא מזמן חקר עצמאי במאגרי מידע מגוונים לגיבוש אמירה פרשנית המובאת לדיון במליאת הכיתה. תפיסה זו מזמנת רב־שיח בפרשנות של יצירת האמנות מנקודות מבט של מדיה, אמצעים אמנותיים, היבט חברתי, תרבותי ופוליטי. שילוב רב־שיח בתהליך הלמידה מכוון לטיפול ערכים, כמו הקשבה, רגישות לשונה ולאחר, אכפתיות ומעורבות פעילה של הלומדים בסביבה התרבותית והחברתית. השגת מטרות התכנית מותנית במידה רבה בדרכי ההוראה - למידה - הערכה שיושמו במהלך ההוראה. ההשתמעות המעשית של גישה זו היא שתכנית ההוראה צריכה לכלול אירועי למידה שיעודדו את הלומדים לקחת חלק פעיל בתהליך הלמידה. למידה בגישת חקר מעודדת את הלומדים להגדיר בעיה, לחפש תשתית למענה במאגרי מידע ולהתנסות במתן פתרון

באמצעים אמנותיים ומילוליים. הידע הנבנה בתהליך למידת חקר מפעיל את הלומדים, מעמיק את הבנתם ומשפר את הישגיהם. תהליך ההוראה - למידה ייבנה על שילובים שונים (ובמינונים שונים) של צפייה, עיון והתנסות סדנאית. נוסף לכך, המורה ייצור הזדמנויות שונות לקישור עולמו הפנימי של הלומד עם הנלמד בכיתה ועם המורשת התרבותית.

1. צפייה ועיון

יישומה של התכנית בנוי על מפגש של הלומדים עם יצירות אמנות במדיה השונים. ההיכרות עם כל אחד מסוגי המדיה תתבסס על צפייה ביצירות לשם הכרת מאפייני המדיום, לשם הבנת ההיבטים התקשורתיים של המדיום ולפיתוח המיומנויות של צפייה מושכלת וצריכה ביקורתית של אמנות כתרבות חזותית. לאור זאת תכלול תכנית ההוראה הבית ספרית את תכנון המרחבים השונים שבהם ייחשפו הלומדים ליצירות אמנות: כיתה, ספרייה בית ספרית או ספרייה עירונית, מוזיאונים וחללי תצוגה חלופיים כמו גלריות לאמנות, סדנאות אמנים, תערוכות ניידות, אמנות חוצות, אתרים ארכיאולוגיים ועוד. המפגש של הלומדים עם יצירות האמנות יתבצע בעזרת מגוון אמצעים כמו: מקרן ברקו בכיתה/במעבדת המחשבים (להתבוננות והדגמה של יצירות מתוך מאגרי תמונות בתקליטורים, בסרטי וידאו ארט או באתרי אינטרנט, מקרן שקופיות, וכמובן מבחר ספרי אמנות, קטלוגים, כתבי עת ועוד. מומלץ שבעקבות הצפייה ינחה המורה שיחה או דיון פתוח במליאה או בקבוצות כדי לאפשר לתלמידים לבטא את חווייתם האסתטית, פרשנותם והערכתם בעל פה ובכתב. בעקבות הצפייה יוכל המורה לשלב עיון במאמרים או במקורות מידע רלוונטיים, המתאימים לרמת הקריאה של תלמידיו. מקורות המידע יספקו לתלמידים מידע המאיר את ההקשר שבו נוצרה יצירה מסוימת, או יציגו פרשנויות או ביקורות של יצירה זו וכדומה. הצפייה תלווה בדרישה מונחה או בדרישה ספונטנית של התלמידים בתגובה ליצירה. התגובה בעל פה ובכתב ליצירה נצפית (בהיקפים שונים ובסוגות שונות של כתיבה) היא חלק בלתי נפרד מן התהליך הלימודי, כמפורט בעקרונות הדידקטיים.

2. התנסות בסדנה

התנסות בעבודת יצירה במסגרת סדנאית היא חלק בלתי נפרד מתכנית ההוראה של כל אחד מסוגי המדיה. בתהליכי היצירה האמנותית התלמידים יעשו שימוש באמצעי המדיה השונים: ציור, פיסול, כרזה, קריקטורה, צילום ואמנות דיגיטלית. התנסות זו תזמן לתלמידים חוויה יצירתית, תאפשר התנסות בחומרים ובטכניקות

מגוונות להבעת עמדות אישיות בהקשר לנושא או לרעיון נבחר, וכן תתרום להעמקת הבנתם את ההיבטים התקשורתיים של שפת האמנות החזותית לסוגיה. ההתנסות בסדנה תקושר לצפייה ביצירות אמנות, למושגי יסוד של המדיום הנלמד, ותהווה אמצעי נוסף בפיתוח ביטוי אישי, חזותי ומילולי באמצעים אמנותיים ובשפה האמנותית.

חלק שלישי

כלי ההערכה ורפלקציה

הנחיות למורה

מבוא

בתוכנית זו אנו משתמשים בתפיסת יחידת מבוא - להתבונן, לחוות, להבין ולפרש

יחידת המבוא מיועדת להקנות לתלמידים "ארגז כלים" שיאפשר להם לתאר, להסביר, לדון, להבין, לפענח ולפרש את חוויותיהם האסתטיות בעקבות צפייה ביצירות האמנות. החוויה אסתטית היא חוויה אישית הכוללת הנאה, קסם, התרגשות או כל רגש אחר המתעורר במתבונן ביצירת אמנות. זוהי נקודת ההתחלה בהבנת האמנות.

לאמנות הקשרים והיבטים שונים - תרבותיים, חברתיים וכלכליים - שלא ניתן לנתקם מהיצירה, נסיבות הזמנתה או תצוגתה. על כן, התבוננות אינה פעולה של ראייה וזיהוי בלבד של אמצעים אמנותיים אלא הבנה ופרשנות של הרבדים השונים של היצירה - צורה, תוכן והקשר.

הנחיות כלליות

- ▲ התלמידים יבינו שקיימות הגדרות שונות לאמנות בהקשר למקום ולזמן וישוו ביניהן.
- ▲ התלמידים יבינו שהאמנות היא שפה חזותית בעלת קודים ויתנסו בפענוחם.
- ▲ התלמידים יצפו ביצירת האמנות, ייחשפו לחוויה האסתטית ויביעו את התרשמותם בעזרת אוצר המילים והמושגים.
- ▲ התלמידים יתארו את יצירת האמנות מנקודות מבט שונות בעזרת אוצר המילים והמושגים.
- ▲ התלמידים ישאלו שאלות בנוגע לפרשנות של יצירת האמנות ויגבשו את שאלותיהם לשאלות מרכזיות הניתנות לחקירה ובדיקה.

נושאי על בגיבוש ההנחיות הכלליות

- ▲ מהי אמנות ומה חשיבותה לחיי היומיום של האדם?
- ▲ האמנות כשפה: מוסכמות, תפקידים, חומרים וטכניקות.
- ▲ התבוננות ביצירות אמנות, בתערוכות ובתצוגות מוזיאליות
- ▲ החוויה האסתטית.
- ▲ כיצד מתארים יצירה?
- ▲ מה מקומה של הפרשנות בחוויית המפגש עם יצירת האמנות.

הנחיות מותאמות הי"ל

כידוע, תכנית זו הותאמה לאופיין המיוחד של מסגרות היל"ה ולאוכלוסיית התלמידים המגוונת שלהן מבחינת רמת השכלה וידע, מיומנויות, וגיוון תרבותי בקבוצה נתונה.

על-כן, במסגרת השעות שהוקצו לתוכנית, היא מבקשת לתת ביטוי לתכנים ולידע מוקדם שאינם בהכרח תלויי מיומנות או פרקטיקה מסוימת. כך, תינתן עדיפות לצורך האישי ולאוטונומיה של התלמיד בבחירת החומרים אליהם הוא רוצה להתייחס או להביא לידי ביטוי ביצירה. אי לכך יש לתת דגש והתייחסות לנקודות הבאות:

א. לעודד שימוש במושגים מקדמי זהות, השתייכות והתייחסות למקורות אמנותיים ותרבותיים, כגון: אטריבוט, ציטוט, אדפטציה, "התכתבות", פאראפרזה, וכדו'.

ב. להנחות את התלמיד לעבודה בסדרות (אפילו שתי יצירות) באופן שעבודה תצמיח יצירה נוספת בזיקה אליה (ברמת הפרקטיקה או התימה) ובכך תאפשר להעצים את המשמעות של העיסוק האמנותי ונושא היצירה.

ג. לצורך מתן קרדיט על התלמיד להכין לפחות 3 תרגילים במידה והתלמיד מכין רק תרגילים, ולפחות תרגיל חובה אחד מנומק ומוטמע ביצירה, אם התלמיד הכין שלוש יצירות חופשיות. אין חובה לערוך את תרגיל החובה במפגש הראשון. במידה והתלמיד מגיע לקורס עם ידע מוקדם ניתן לציין זאת בתיק העבודה.

ד. לתחום האמנות הפלסטית - עד כמה שהתנאים מאפשרים במרכז נתון, כדאי לנהל את השיעור במתכונת של "סדנה פתוחה" בה מונחים על השולחן המרכזי חומרי יתירה בסיסיים. זאת, כדי ליצור סקרנות ולעודד תלמידים להשתתף בשיעורי האמנות.

ה. יתכן כי לחלק מהתלמידים השתתפות בתכנית היא מפגש ראשון וחשיפה ראשונה לאמנות. על-כן מטרת ההתנסויות והפעילויות היא לעורר סקרנות, ליצור מוטיבציה, להעלות שאלות ולפרוס באמצעות מגוון דוגמאות לאמנות ביקורתית הנותנת לגיטימציה למחשבות, רגשות וביקורת על סדר היום החברתי שרלוונטי לחייהם של התלמידים ולנושאים המעסיקים אותם. את האמנות, לחבר אותה לחיי הלומדים ולרלוונטיות של חייהם.

אופן ההערכה

דרך ההערכה בתוכנית נקבעת על-פי הגישה האיכותית כפי שתוסבר להלן:

1. **על כלי הערכה** להיות מותאמים לתוכנית הלימודים של המורה, ולתפיסה בנושא הערכה. כאמור, עבור תכנית זו פותח כלי העבודה '**תיק עבודה**' באמצעותו יבואו בחשבון כל ההיבטים האינטלקטואליים והביצועיים של התלמיד, באופן שניתן יהיה לתת הערכה ליצירה בודדת כמו לגוף יצירות.
2. לא ניתן להעריך **כמותית** כפשוטו את האמנות ותוצריה בדומה להערכה הכמותית הנהוגה במרבית המקצועות החינוכיים ולכן יש צורך בשיטות הערכה אחרות.
3. להערכה ככלי **שני היבטים**, הערכת פעולות התלמיד ותוצריו והערכת המורה, תוכניתו, פעולותיו הפדגוגיות והדידקטיות.

בנושא הערכת הישגים קיימות שתי גישות מרכזיות השונות זו מזו:

- א. **הגישה האיכותית**, שלפיה ההערכה נתפסת כ"הערכה לשם למידה" - הל"ל המוכרת בכינוי "הערכה מעצבת".
 - ב. **הגישה הכמותית**, שעל פיה ההערכה נתפסת כ"הערכה של הלמידה המוכרת בכינוי "הערכה מסכמת".
- כל אחת מהגישות מציבה מטרות הערכה שונות, המשפיעות והמנתבות את תהליכי הלמידה וההוראה בכיתה. מטרת ההערכה על פי הגישה הראשונה היא מתן משוב מפורט לקידום הלמידה וההוראה. מטרת ההערכה על פי הגישה השנייה היא מתן סיכום או דין וחשבון על רמת הישגיהם של הלומדים בצורת ציון.
- בתהליך יישומה של תכנית לאמנות מומלץ לאמץ את **הגישה האיכותית** בהערכה. על פי גישה זו, ההערכה היא חלק בלתי נפרד מתהליך הלמידה וההוראה ובכך היא משפרת את ההוראה ומקדמת את הלמידה. ההערכה אינה אירוע חד-פעמי בנקודת זמן נתונה וידועה מראש, היא אינה מעריכה רק תוצרי למידה ואינה נתונה באופן בלעדי בידי המורים. היא תורמת לכך שהעשייה נבחנת בעת התרחשותה, והתלמידים והמורים בוחנים את ההתקדמות ומאתרים נקודות לחיזוק, קשיים וכשלים. יסודה של גישה זו הוא בתפיסה הקונסטרוקטיביסטית של הלמידה,

המדגישה את יצירת הידע והבנייתו על ידי הלומדים. הלומדים שותפים פעילים במדידת הישגיהם ובהערכתם במהלך הלמידה ומשפרים אגב כך את ביצועיהם. הערכת הפרויקט תיעשה באמצעות **מחווון** שממדיו מתייחסים ליעדים שהוצבו. הממדים יתבססו בעיקר על הקשר שבין כוונה ותוכן לבין האמצעים האמנותיים, המדיום, החומר, הטכניקה ודרכי ההבעה. כמו כן תתבסס ההערכה על יכולת התלמידים לתאר בעל פה, להסביר ולנמק בשפת האמנות את תהליך היצירה שלו.

קריטריונים להערכת התלמיד

(נלקח מתוך אתר משרד החינוך)

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Omanut/TochniyotLimudim/HativaElyonaSadna/Kirteriyonim.htm

1. כהכנה מוקדמת יש לעבור עם המורה המנחה על כל העבודות המוצגות ולקבל רקע על התלמידים.
2. חלוקת הציונים האישיים תיעשה באופן יחסי לרמת כלל היצירות המוצגות, לאפיון בית הספר ולתנאים הייחודיים של כל מגמה.
3. המעריך יגלה התחשבות במצבו של התלמיד ויהיה רגיש לחשיבות אירוע הבחינה בעיניו.
4. המעריך יקשיב לתלמיד וייתן לו אפשרות להתבטא ולהסביר את יצירתו.
5. תוערך בחיוב הפגנת מקוריות, כושר המצאה, גיוון, העזה, השקעה ואמביציה מצד התלמיד.
6. המעריך ישים דגש על איכויות התוצר האמנותי ועל ההקפדה בביצוע. הוא יבדוק את מידת ההעמקה וההבנה של התלמיד במדיה שבה בחר לעסוק.
7. המעריך יבדוק את יכולתו של התלמיד והיצירה ליצר הקשרים רעיוניים רחבים: פסיכולוגיים, פילוסופיים, חברתיים, היסטוריים. כמו כן הוא יבחן את היכרות התלמיד עם תולדות האמנות ועם שפת האמנות.
8. על המעריך להיות בקי באמצעים הטכניים והטכנולוגיים בהם השתמש התלמיד ולשאול אותו על בחירותיו.

9. המעריך יצור לתלמיד מרחב של ידע, פרשנות והעמקה. הוא יפנה אותו להקשרים מתוך תולדות האמנות, וימליץ בפניו על המשך הכרות עם אמנים ועם יצירות רלוונטיות. המעריך ימשיג עבור התלמיד את יצירתו וייתן לה משמעות רעיונית, רוחנית ותרבותית.
10. המעריך ישאל את התלמיד שאלות מנחות שירחיבו את הידע לגבי פוטנציאל ההמשכיות של היצירה.
11. תוערך באופן חיובי הלימה בין תוכן, צורה וטכניקה.
12. יוערך בחיוב תהליך מתמשך ומעמיק של חקר והתנסות המופגן ביצירה המוגמרת.
13. המעריך יעורר תהליך רפלקטיבי בתלמיד בעזרת שאלות מנחות כגון: מה עשית? איך ביצעת? למה בחרת? מה יש לדעתך לשפר, מה לשמר, מה לשנות? הוא יאפשר לתלמיד ביטוי של תובנות מסכמות על העבודה ועל התהליך כולו.

מחווון להערכת תלמיד במסגרת שיעורי אמנות בהיל"ה

שם התלמיד: _____ מסלול למודים: _____ מרכז: _____

שם המורה: _____ תאריך: _____

	הבנה וידע באמנות ובתרבות	עובר	לא עובר	משוב והערכה
1	התלמיד מבין את נושא השיעור ומטרתו, מגלה סקרנות והנאה מהשיעור			עד 10 נק'
2	התלמיד מכיר ומשתמש במושגים משפת האמנות והתרבות. (אמנות רב-תרבותית)			עד 10 נק'
3	התלמיד מפענח, ודן במגוון יצירות אמנות. (אמנות קאנונית)			עד 10 נק'
4	לתלמיד יכולת לפרשנות אמנותית ולחשיבה ביקורתית.			עד 10 נק'

	חוויות יצירתיות וריגושיות	עובר	לא עובר	
5	התלמיד יצירתי ומתבטא באופן מקורי וייחודי.			עד 10 נק'
6	התלמיד מפגין ביטחון עצמי ויכולתו לבטא את עולמו הפנימי.			עד 10 נק'
7	התלמיד מפעיל שיקול דעת בבחירת אמצעים אמנותיים להעברת המסר.			עד 10 נק'

	נוכחות והתנהגות	עובר	לא עובר	
8	התלמיד שומר על סדר, ארגון ומשמעת עצמית ומשלים את יצירתו.			עד 10 נק'
9	התלמיד מסוגל לעבוד במסגרת היחיד והקבוצה ומכבד את יצירת הזולת			עד 10 נק'
10	התלמיד מתמיד להגיע לשיעור ובזמן			עד 10 נק'

תיק עבודה

תכנית זו מציעה לראות בתוצר ובדרך היצירה קניינים רוחניים של התלמיד המהווים בסיס להעצמה שלו וגורם מתווך בינו ובין המנחה. בכלל קניינים אלה נמנים: ידע ומיומנות מוקדמת של התלמיד, 'רדי מיידס' (חפצים מוכנים שהתלמיד בוחר לכלול בעבודה) וארטיפקטס (תוצרי עולם תרבותי ומסורתי) שהתלמיד מביא לשיעור, רעיונות ונושאים ליצירה, וכדו'. ההתייחסות לתהליך היצירה האמנותית הוא מהותי וקריטי לתהליך הלמידה הכולל של התלמיד במרכז.

תיק העבודה הוא דף ברושור בגודל חצי גיליון לערך המקופל בשני קיפולי אורך ושני קיפולי רוחב ומהווה כלי מרכזי למעקב, שיקוף והערכה לפעילות התלמיד. באופן זה, גם הספק מועט של תלמיד, מסיבות אשר יהיו, יקבל משמעות והערכה. את תיק העבודה ימלאו המנחה והתלמיד מול יצירה אחת או סדרת יצירות בעלות קווי דמיון תמתי ו/או טכני.

תיק העבודה זה הינו כלי עבודה שפותח במיוחד עבור תכנית זו ומאפשר הוראה ולמידה באופן המאפשר את שילובה כחלק מהיחידה הראשונה בלימודי אמנות של משרד החינוך: לימוד מושגי יסוד "**להתבונן, לחוות, להבין, לפרש**". בהתאם לעקרון רפלקטיבי זה, תכנית זו מציעה למורה ולתלמיד מפרט מכליל של התייחסויות רוחביות הפרוסות על-גבי דף **תיק העבודה** ומנוסחות באופן מתומצת בכותרות. התייחסויות אלה מאפשרות ניתוח מעמיק של היצירה לכל היבטיה, ויתר על כן עיון מקדים בהם עשוי לאתגר את התלמיד ולטעת בו כיוון ליצירה.

פירוט המושגים בתרשים כפי שיבואו לידי ביטוי בניתוח היצירה ב'תיק העבודה'

שתי הנקודות הבאות מתייחסות לניתוח היצירה כפי שאפשר לפרט בשלושת החלקים העליונים ש'בתיק העבודה' (צד פנימי).

1. רפרנס (מקורות) ייחוס תרבותי והיסטורי/ ייחוס קהילתי אקטואלי

התלמידה/ה יספרו על מקורות ההשראה ליצירה מבחינה תרבותית, זהותית וקהילתית. המנחה יכול לכוון אותם למקורות בהם יוכלו למצוא חומר רלוונטי להשלמת המידע.
(אינטרנט, ספריה, אלבומי משפחה, וכדו').

רצוי לדון עם התלמיד במשמעויות האקטואליות של היצירה וכיצד היא מעוררת לדון בשאלות של ייצוג. מושגים אלה יכולים לשמש את המנחה בהכוונת התלמיד ובניסוח הטקסט:

הגדרת זהות והשתייכות קהילתית (מקומיות, אתניות, לאומיות, מגדר וכדו')
מסורת קהילתית
תרבות נוער
תרבות רחוב
אקולטורציה
תרבות ורב תרבותיות
מזרח- מערב
גבוה- נמוך
מודרני – מסורתי (חידוש מול מסורת)
ערכים

2. יוצר / זרם אומנותי

המנחה יפנה את התלמיד אל תוכן בתולדות האמנות והתרבות עימו עשויה יצירתו של התלמיד להתכתב (פירוט המושגים להלן אינו מגדיר את גבולותיהם או את סדר חשיבותם וחלקם חופפים אלה את אלה)

אמנות עתיקה ואמנות קלאסית
אמנות מודרנית
אמנות ישראלית
אמנות אתנית: אמנות יהודית, אמנויות האיסלם, אמנות נוצרית, אמנויות המזרח.

שלוש הנקודות הבאות מתייחסות לניתוח היצירה כפי שאפשר לפרט בשלושת החלקים התחתונים ש'בתיק העבודה' (צד פנימי).

3. טכניקות וחומרים

אומנות חזותית :

- א. פרספקטיבה, קומפוזיציה, טונליות, טקסטורה, תורת הצבע (גלגל הצבעים), הסמלה, נפח וחלל.
- ב. שימוש באמצעים אלה לביטוי תמטי.

מוזיקה : כלי מלווה (תולדות הכלי), סולמות, מקצבים, שירת סולו, קול שני והרמוניה.

תיאטרון:

4. רב- תחומיות שילוב מדיומים (במידה וקיימים ביצירה)

צילום, עיבוד תמונה, עיצוב מוצר – אומנות שימושית, קולנוע-וידאו, וידאו ארט, וידאו קליפ, גינגל (זמריר), שיר, מילים, לחן, עיבוד מוזיקלי, מונולוג, משחק תפקידים, יצירת כלי מוזיקלי, תחפושות, איפור, תפאורה, פנטומימה.

5. חוויה חושית ואינטלקטואלית (חוויה מתהליך היצירה וטקסט חופש)

המנחה יכול לסייע לתלמיד בכתיבת הטקסט באמצעות העלאת נקודות אלה לדיון (קבוצתי או פרטני)

- א. למה אומנות? חשיבות האומנות בחיי האדם
- ב. אומנות כביטוי אישי, הבסיס הנפשי לאומנות (כיוצר).
- ג. הצופה, הקהל- החוויה האומנותית: אסתטיקה, רגשות
- ד. המשוב ליצירה אומנותית
- ה. רפלקציה לתהליך יצירה
- ו. אומנות ביקורתית- אומנות אקטיביסטית : האמירה באומנות

פריסה של תיק העבודה (פנים/ חוץ)

תיק עבודה תחנת רוח - אמנות פלסטית - תיאטרון - מוזיקה	 תחנת רוח - אמנות פלסטית - תיאטרון - מוזיקה תחנות רוח	על תכנית הלימוד תחנות רוח
על היוצרות (מודפס הפוך)		"המוטו שלי" (מודפס הפוך)

צד חיצוני

מקורות ההשראה שלי והתייחסות יצירתי אל השורשים, הזהות והקהילה שלי	אמן שלי יצירתי יש זיקה לעבודותיו	תקופות זרמים ותנועות שיצירתי מתייחסת אליהם
תיעוד תהליך היצירה בטקסט ובצילום	היצירה שלי	תרגיל/ סקיצה/ עבודה נוספים שהכנתי
טקסט חופשי בעקבות מפגש אמנות	חוויית" מתהליך היצירה	טכניקות וחומרים בהם השתמשתי ליצירה

במילוי תיק העבודה ניתן להיעזר בפירוט שבארבע נקודות אלה:

1. המפגש עם הנושא

- א. כיצד בחרתי/ הגעתי אל נושא היצירה?
- ב. האם חקרתי את הנושא לפני או תוך כדי תהליך היצירה, ובאילו אמצעים עשיתי זאת (רשת האינטרנט/ עיון בספר/ ראיונות ושיחות) ?

2. המפגש עם החומר והטכניקה

- א. באילו חומרים השתמשתי ובאילו טכניקות נקטתי, ומדוע?
- ב. האם החלפתי/ הוספתי חומר או טכניקת עבודה במהלך היצירה?
- ג. האם יצרתי יצירה נוספת בעקבות היצירה, ומדוע?
- ד. האם במהלך או בעקבות היצירה נחשפתי לאמנים שיוצרים באופן דומה?

3. המפגש עם הכיתה

- למרות שאמנים יוצרים בד"כ בסביבה אינטימית, אנו נאלצים לעבוד יחד בכיתה ולחשוף את נושאי/ חומרי/ טכניקות היצירה עם הכיתה
- א. כיצד עובדה זאת תרמה או השפיעה עליך ועל היצירה?
 - ב. האם אתה חושב שצורת העבודה והחשיבה שלך השפיעה או תרמה ליצירתם של תלמידים אחרים.
 - ג. כיצד הגיב הזולת (מורים, תלמידים ומבקרים במרכז) ליצירתי וכיצד זה השפיע עלי (תרם או גרע מהמוטיבציה שלי להמשיך ליצור)
 - ד. האם היה לך חשוב לשמוע מחמאות וביקורת על היצירה
 - ה. האם ייעדתי או נתתי את היצירה לאחר שסיימתי אותה

4. הקשרים אמנותיים ותרבותיים

- א. האם תוכל לנתח את יצירתך על- פי הניתוח שעשית ליצירתו/ גוף עבודות של אמן אחר?
- ב. מהן הזיקות שאתה מוצא בין יצירתך ובין העולם התרבותי/ קהילתי שאתה מרגיש מזוהה איתו או משתייך אליו.

חלק רביעי

סדנה

תרגילים

הדגמות ותהליכים

הנחיות כלליות

1. הכיתה כסדנה

כאמור בחלק 'רציונל וסילבוס' סעיף ד' (עמ' 10) אנו ממליצים לנהל את שיעור האמנות כסדנה פתוחה. כדי להשרות בכיתה אוירה של יצירה ועיסוק באמנות כדאי להעשיר אותה בעזרי לימוד, בחומרי אמנות ובחומרי העשרה רבים ככל שניתן, וכן להפוך אותה למרכז תצוגה לתוצריהם המתחלפים של התלמידים. באופן זה הכיתה תהווה מוקד משיכה והתנסות באמנות לתלמידי המרכז, גם אלה שאינם רשומים בשיעור. רצוי שבכיתה יהיה מחשב המחובר לרשת האינטרנט ובו אפשר יהיה להפנות את התלמידים לחומר רלוונטי וכמובן להדפיס חומר ויזואלי וטקסטואלי נדרש.

2. תרגילים

א. תרגילי חובה

מאחר ותכנית זו מזכה את התלמיד בנקודות זכות לקרדיטציה נכללים בה תרגילי חובה ובקיאאות בסיסיים בכל אחד מתחומי האמנות שהיא מקיפה. תלמידים שגילו בקיאאות בחומר על בסיס לימודיהם הקודמים יוכלו לקבל פטור מתרגילי החובה ובתנאי שבעבודתם מוטמעים המושגים והכלים הנרכשים בתרגילי החובה. איזכורם של מושגים אלה מתחייב במקום הרלוונטי ב'תיק העבודה'.

לצורך מתן קרדיט על התלמיד להכין לפחות 3 תרגילים במידה והתלמיד מכין רק תרגילים, ולפחות תרגיל חובה אחד מנומק ומוטמע ביצירה, אם התלמיד הכין שלוש יצירות חופשיות.

ב. תרגילי רשות

בגדר תרגילי הרשות נכללים כל תוצרי התלמיד האחרים שהם פונקציה לשהותו בכיתה והשתתפותו בתכנית הלימוד.

נספחים לאמנות פלסטית- תרגילי חובה

א. מושגי יסוד וטכניקות בתרגילי החובה באמנות פלסטית

• ציור נוף אורבני • טבע דומם	טבלאות טונאליות רישום חופשי רישום מהסתכלות קומפוזיציה פרספקטיבה איור קומיקס הסמלה ויצירת לוגו עיטור וקליגרפיה	<u>דו ממד</u> רישום: גרפיט עפרונות פחם סינתטי פחם טבעי
• ציור תוך כדי האזנה למוזיקה • ציור פוינטליסטי	צבעי יסוד צבעי חומר, צבעי אור (הסבר תיאורטי) טבלאות טונאליות- מונוכרומאטיות גלגל הצבעים צבעים חמים/ קרים צבע ורגש ציור מופשט (גריד)	צבע: צבעי פנדה גירי פסטל צבעי גואש/ אקריליק קולאז' והדבקות
• פיסול גוף האדם בתיל פלסטלינה ותחבושות גבס • מסכת פנים מתחבושות גבס • דגם לפסל סביבתי באמצעות קרטון • ציור על כלי זכוכית • פסיפס	גוף האדם פרופורציות של גוף האדם דיוקן ודיוקן עצמי פיסול חופשי אמנות שימושית	<u>תלת ממד</u> פיסול: חוט תיל רשת מתכת פלסטלינה תחבושות גבס מוצרי נייר עיסת נייר רדי מייד אסמבלאז' ושילוב חומרים מלאכות

ב. הרחבה לתחומי הציור ושימוש ב'רדי מייד'

-הדפס לינולאום, עץ. הבנת תהליך ההדפס -ציור חומר, תאורה, תנועה דרך צבע. -צבעים משלימים (טבלת הצבעים של איטון)	-צביעה בצבעי מים/ אקריליק/ גואש: יצירת צבע שלישי על ידי צביעה של צבע על צבע (לא ערבוב צבעים) הצבע השלישי מתקבל על ידי השתקפות. -ציור סיפור בפרמים שונים (אנימציה) - ציור תנועה	-צביעה במסגרת מוגדרת -יצירת צבע על ידי ערבוב שני צבעים. למשל: כתום מאדום וצהוב -הדפס בסיסי -ציור סיפור ביחידה אחת. על התלמיד לצייר ולכתוב את סיפורו	ציור
---	--	--	-------------

-חיבור מספר רב של אלמנטים מסוגים שונים ובהתאמה לתוכן -בחירת כל האלמנטים על ידי התלמיד	-חיבור שלושה מרכיבים משלושה אלמנטים מסוגים שונים	-חיבור שני מרכיבים משלושה אלמנטים	ריידי מייד
--	---	--	-----------------------

שלשה תרגילי חובה באמנות פלסטית

תרגילים בסיסיים אלה נועדו להקנות לתלמידים מיומנויות טרום רישום וציור. מעבר לחשיבותם הפרקטית, למפגש ראשון עם חומרי הרישום והציור דרך תרגילים אלה יש חשיבות וערך להטמעה של דיסציפלינה ל תהליך עבודה, הבאה לריכוז והתמקדות, כמו גם לדיוק.

1. טבלאות טונאליות בחומרי רישום
2. גלגל הצבעים וטבלאות מונוכרומאטיות
3. רישום/ ציור פרספקטיבה

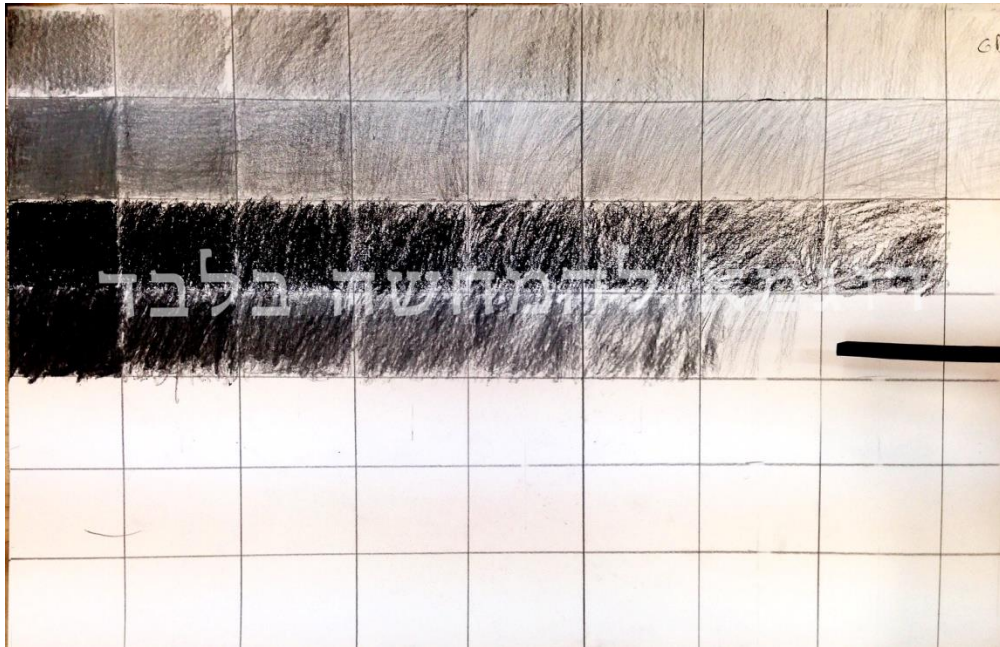
1. טבלאות טונאליות בצבע ובחומרי רישום

מטרת התרגיל היא הכרה עם חומרי רישום וצבע בסיסיים, הקניית מיומנות של אחיזה ושליטה בכלי הרישום והציור, והפקה של כתם וקו מנוסחים ועקביים.

מהלך העבודה :

התלמיד ישרטט על נייר 180/240 גרם בגודל שמינית גיליון טבלת ריבועים/ מלבנים (בין שלושה לארבעה ס"מ, גודלם) באמצעות כלי הרישום השונים יש למלא את הטבלא בכתמים- מכה לבהיר, ובהקפדה על הדרגתיות וכיתום אחיד. אם בשלב מסוים נוצר כתם כהה יותר מקודמו, ניתן לחזור ולהכהות את הריבועים מהתחלה, כל עוד מתאפשר להכהות את הריבוע (הכתם) הראשון שהוא הכהה ביותר. אם התלמיד הצליח לייצר טבלה רבת גוונים ניתן לצרף דף נוסף ולהמשיך למלא את הטבלה).

יש להנחות את התלמיד לאחוז את כלי הרישום בעדינות ולנסות להפיק כתם ולא קווקו באמצעות חזרתיות ושכבות.

את התרגיל ניתן להכין גם באמצעות צבע אקריליק בשימוש בגוונים שחור ולבן.
הכתם הכהה ביותר יוצר במילוי הריבוע הכהה בצבע שחור נקי מצנצנת הצבע ושאר
הגוונים האפורים בטבלה יוצרו מערבוב הדרגתי של שחור ולבן.

2. גלגל הצבעים וטבלת מונוכרום

מטרת התרגיל היא להקנות לתלמידים מושגים בסיסיים בתורת הצבע. המשגה זו בין היתר פותחת צוהר להבנתו של הציור המודרני. את חשיבותה מספק לנו הסבר זה:

“בשנת 1835 פרסם מישל איז'ן שברל את ספרו “חוקי הניגוד הסימולטני של הצבעים” והעניק לעולם את מה שנותר בתור תורת הצבע של שברל ואת גלגל הצבעים. תורת הצבעים של שברל היא המחקר המקיף והמדעי הראשון בתחום תורת הצבעים והוא היווה את שיאו של עיסוק שהחל עוד ברנסנס במקרים כמו תורת הצבע של גתה.

חלקה המרכזי של תורת הצבעים של שברל היא חלוקת הצבעים על פי גלגל הצבעים. שברל חילק את גלגל הצבעים על פי קבוצת צבעי היסוד או קבוצת הצבעים הראשוניים. צבעי היסוד או הצבעים הראשוניים הם צבעים שאינם יכולים להיווצר מערבוב של צבעים אחרים ועל כן הם צבעי היסוד. צבעי היסוד או הצבעים הראשוניים הם אדום, כחול וצהוב. ערבוב של כל שני צבעי יסוד או צבעים ראשוניים יוצר צבע שלישי. כך צבעי היסוד אדום וצהוב יוצרים כתום. הצבעים הראשוניים כחול וצהוב יוצרים ירוק ואילו צבעי היסוד כחול ואדום יוצרים סגול. את תוצרי הערבוב של הצבעים הראשוניים, כלומר ירוק, כתום וסגול סיווג שברל אל קבוצת הצבעים המשניים. שברל מיקם את הצבעים המשניים במסגרת של גלגל הצבעים בין צבעי היסוד המרכיבים אותם. התוצאה היא מעגל הצבעים הבנוי בסדר הבא: צהוב, כתום, אדום, סגול, כחול, ירוק.

השלב הבא במסגרת תיאוריית הצבע של שברל הוא לקבוע את קבוצת הצבעים המשלימים. הצבעים המשלימים הם צבעים העומדים אחד מול השני על פני גלגל הצבעים. במסגרת תורת הצבעים של שברל הוא קבע כי צהוב וסגול, כתום וכחול וירוק ואדום הם הצבעים המשלימים אחד של השני.

לאחר ארגון יסודי זה של גלגל הצבעים במסגרת תורת הצבע של שברל מגיע השלב המעשי. שברל השתמש במה שגילה על ידי גלגל הצבעים בכדי לקבוע כי צבעים משלימים מהדהדים זה בזה כאשר הם עומדים בסמיכות. כאשר אנו מביטים על צבע מסוים זמן ממושך אנו אחר כך נראה שייר אופטי שלו שיהיה בצבע המשלים.

תורת הצבע של שברל והגילוי של גלגל הצבעים היו פריצת דרך מרחיקת לכת בתחום השימוש בצבעים באמנות, ואמנים רבים החלו ליישם את עקרונות הצבעים המשלימים בציורים עד היום. תיאוריית הצבעים של שברל נלמדת כיום בכל מוסד אמנות המכבד את עצמו ודורות של ציירים מתחילים את דרכם בשינון המרכיבים השונים של גלגל הצבעים.”

(מתוך אתר טקסטולוגיה, <http://textologia.net/?p=374>)

(גלגל הצבעים מתוך הערך בויקיפדיה)

מהלך העבודה:

מציגים לתלמיד תרשים של גלגל הצבעים בליווי הסבר קצר. מצורף לינק לערך בויקיפדיה.

<https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%92%D7%9C%D7%92%D7%9C%D7%94%D7%A6%D7%91%D7%A2%D7%99%D7%9D>

מניחים על הנייר כתמי צבעי יסוד: כחול, אדום, צהוב. יוצרים על הפלטה צירופי גוונים מערבובם של כל שניים מצבעי היסוד (צבעים ראשוניים) ומניחים על הנייר. ממשיכים ויוצרים צירופים גם מערבובם של הצבעים הראשוניים אלה באלה לקבלת הצבעים שמשניים, ומניחים על הנייר.

שלושה תרגילים חופשיים באמנות פלסטית

תרגילים אלה משלבים יצירה חופשית וביטוי ופרשנות אישיים עם פרקטיקות מתרגילי החובה :

1. דו מימד/ ציור ו/או רישום- דיוקן עצמי

2. רדי מייד/ שילוב של ציור ורדי מייד

3. תלת- מימד/פיסול דמות/ גוף האדם

1. תרגיל 'סלפי'

הסמארטפון הפך זה מכבר כלי מרכזי בהתקשרות הבין אישית. כיום הוא ממלא פונקציה מרכזית בניהול מערכות יחסים מכל סוג והשימוש בו כולל לא רק שיחות קוליות, אלא גם ואולי בעיקר, כאלה הכתובות, מוקלטות ומצולמות. במסגרת תכנית המבקשת לתת מענה עדכני לצרכיו של המורה לאמנות, יקשה להתעלם מהמרחב הוירטואלי המיידני שמקנה הסמארטפון לבני נוער, והמשמעויות של מרחב זה בכינון זהותו האישית של התלמיד כיום.

התרגיל הבא מעמת את העולם הוירטואלי שמונח בכף ידו של התלמיד עם זה הממשי. הדפסה והגדלה של 'תמונת סלפי' באמצעים פשוטים ונגישים מאפשר לתלמיד לעבד את הצילום באופן מושכל, להוסיף ולהחסיר, לשנות, לתקן ולהעצים פרטים כדי הדמיון הטובה עליו. מעבר לעובדה שפעולת ההגדלה לכשעצמה מעצימה את דיוקנו האישי ואת הפרטים שהוא כולל, העיבוד הידני ופעולת הבחירה במאפייני הציור : צבע, מרקם, רקע וכדו', יש בה כדי לאפשר לתלמיד לבחון ולחקור את המדיום והשפעתו על ייצוגו העצמי ובכך להעלות למודעות את המשמעויות של השימוש בכלי זה.

תרגיל זה הוא כמובן הזדמנות אולטימטיבית לדון בנושא 'דיוקן עצמי' באמנות החזותית והוא בבחינת שער לעולם מושגים רחב ועשיר זה עבור התלמיד.

מהלך העבודה :

התלמיד בוחר תמונת סלפי שלו ושולח אותה במייל אל 'חדר המורים'. המורה מדפיס את הדיוקן בגודל הרצוי (A4, A3). התלמיד מצמיד את התדפיס אל פורמט הציור (נייר ציור או קנבס) ומניח בינם נייר העתקה (1, 2) התלמיד עובר בעט על הקווים המרכזיים בתדפיס. התלמיד מעבד רישום הדיוקן בכל טכניקה אפשרית תוך הנחייה של המנחה. (3, 4)

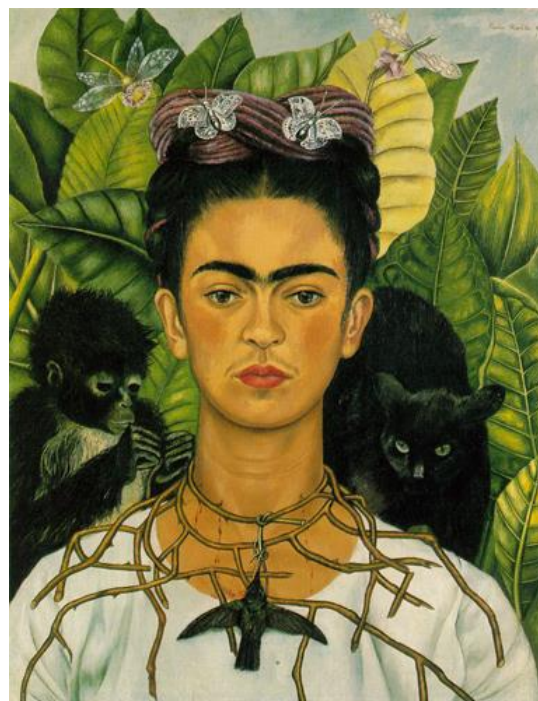
רפרנס מתולדות האמנות לתרגיל 'רדי מייד' ושאלות הנחייה :

- ציור/ צילום דיוקן עצמי : רמברנדט, פרידה קאלו, סנדי שרמן
- טכניקה של ציור מצילום והדפס : אנדי וורהול, דויד ריב

לפניך יצירות דיוקן עצמי של אנדי וורהול ופרידה קאלו

אנדי וורהול, דיוקן עצמי 1966, שמן על בד

פרידה קאלו, דיוקן עצמי 1940, שמן על בד

שאלות שניתן לשאול בניתוח היצירות:

- במה עבודות אלה דומות ובמה הן נבדלות זו מזו?
- מעיון בעבודות נוספות של פרידה קאלו, מה אתה למד על זהותה המגדרית, התרבותית וחייה האישיים?
- מעיון בעבודות נוספות של אנדי וורהול, האם תוכל להצביע על הקשר בין עיסוקו של וורהול בהדפס לבין רפרטואר הדימויים המופיעים ביצירותיו?

2. תרגיל 'רדי מייד'

מי שטבע את המינוח 'רדי מייד' (חפץ מן המוכן) היה האמן מרסל דושאן. בשנת 1917 הציב דושאן בתערוכה משתנה אותה כינה בשם 'מזרקה'. לאחריה, המשיך והשתמש בחפצים שונים שהצבתם בתערוכה כיצירות אמנות חילצה אותם מהקשרם המעשי והיומיומי ומתוך כך האצילה עליהם שאלות כבדות משקל ביחס לתפקידה של האמנות בייצוג המציאות, ומעמדו של האמן כיוצר 'מקורי', בעידן הולך וגובר של תעשייה ויצור המוני. אמנים רבים הלכו בעקבותיו של דושאן ושכללו את השימוש בחפצים מן המוכן לכדי הכלאה בין חפצים שונים ובחיבורם זה לזה בטכניקות ובאופני תצוגה מורכבים. ניתן לראות בטכניקות הקולאז' (הדו-מימדי) ובאסמבלאז' (התלת-מימדי) שצברו פופולאריות ביצירתם של אמני הדאדא והפופ במהלך המאה ה-20, התפתחות ישירה לפעולת ה'רדי מייד' הראשונה של דושאן.

במסגרת תכנית לימודים זו אנו מעודדים ליצור באמצעות חפצים מן המוכן שהתלמיד הביא לכיתה וזו הזדמנות טובה לדון בנקודות אלה:

- מהי אמנות ומה משמעותם כיום של מושגים כגון: מקוריות, יצירתיות, מסורת, חידוש, עממי, מודרני, ועוד.
- תפקידה של האמנות והאפשרויות הגלומות בה בגיבוש ובביטוי זהות התרבותית של היוצר והקהילה.
- סדרתיות

התרגיל שלפניכם הוא הזדמנות טובה גם כדי לדון ביחסים שבין דו- מימד ותלת- מימד:

תלמידה התבקשה להכין עבודה שתתייחס לחפץ שהביאה מהבית. התלמידה בחרה להביא ספל עץ דקורטיבי בסגנון הרוסי "חוחלומה" הנפוץ בקרב קהילת יוצאי מדינות חבר העמים לשעבר. הספל שימש כהשראה ליצירה והוא מרכיב המופיע ביצירה כמות שהוא וללא עיבוד.

התלמידה שרטטה את הדגם המופיע על הספל באופן חופשי על גבי קנווס וצבעה אותו. לאחר מכן העתיקה את דיוקנה על קנווס נוסף (ראה תרגיל סלפי) וצבעה אותו בצבעי הספל. הפרטים הוצגו כמיצב זה לצד זה.

רפרנס מתולדות האמנות לתרגיל 'רדי מייד' ושאלות הנחייה:

לפניך יצירתו של האמן הספרדי פאבלו פיקסו 'ראש שור' משנת 1942

שאלות שניתן לשאול בניתוח היצירה:

- ממה מורכבת היצירה?
- האם היצירה יפה בעיניך?
- האם לדעתך מקומה של יצירה כזו במוזיאון?

האם לדעתכם זוהי יצירת אמנות?
 לפי איזו הגדרה היצירה הזו זו אמנות?
 מהי משמעות של דמוי השור ביצירתו של פיקסו והאם הוא מופיע ביצירות נוספות שלו?
 אילו שאלות הייתם רוצים לשאול את האמן?

רפרנס מתולדות האמנות ליצירת 'רדי מייד':

מרסל דושאן, רוברט ראושנברג, מרט אופנהיים, אי וויי וויי
3. תרגיל דמות אדם

גוף האדם על מופעיו המגוונים הוא מן הנושאים החשובים והמרתקים בתולדות האמנות והייצוג החזותי. אולי החשוב ביותר אחרי ה'דיוקן'. לאורך ולרוחב ההיסטוריה של הייצוג החזותי, דמות האדם וגופו היוו כר פורה לביטוי ולניסוח מקומו של האדם בעולם - מול הבריאה ואיתני הטבע, בתוך הסביבה האנושית לקהילה, והאדם אל מול זולתו. צורת הגוף, שונותו והשתנותו, הבדליו המגדריים, האתניים והגילניים, כל אלה הם היבטיה של אותה תודעה קיומית שקוממה את תודעתה דרך מיתוסים של הולדת האדם והתגשמותו בבשר ובעור, היבדלותו ועליונותו בעולם החי, וכן, התנצחותו הבלתי פוסקת בינו לבין עצמו על השליטה בגורלו ובגורל האנושות. הגוף ומופעיו, אברי הגוף, שיער הגוף, מחוות הגוף, הגוף ללא כסות ובמלבוש וכל האביזרים הנלווים ומכל קצות תבל הם אולי האמצעי הראשוני לביטוי מאווייו של האדם, תרבותו וזהותו. למן צלמיות הפריזון הפרה היסטוריות, עבור בתרשימי האדם שנשלחו אל הלא נודע בחללית פיוניר 10, ועד לדמויות הוירטואליות נטולות החומר של ימינו, כל אלו הם אמצעי מרכזי במשימה האנושית הגדולה לבטא את עצמה ולנסח את דברי ימיה מעל ומעבר למילה הכתובה.

תרגיל בסיסי זה מאפשר למנחה לכוון את התלמיד לעסוק בדמות האדם בדגשים וברבדים שונים. התרגיל יכול להסתיים בשלב מוקדם ובגימור בסיסי - בלמידה ובהבנה של פרופורציות גוף האדם, אבל יכול לשמש פלטפורמה מתקדמת לעיסוק בזהות תרבותית ובקהילה:

מהלך העבודה :

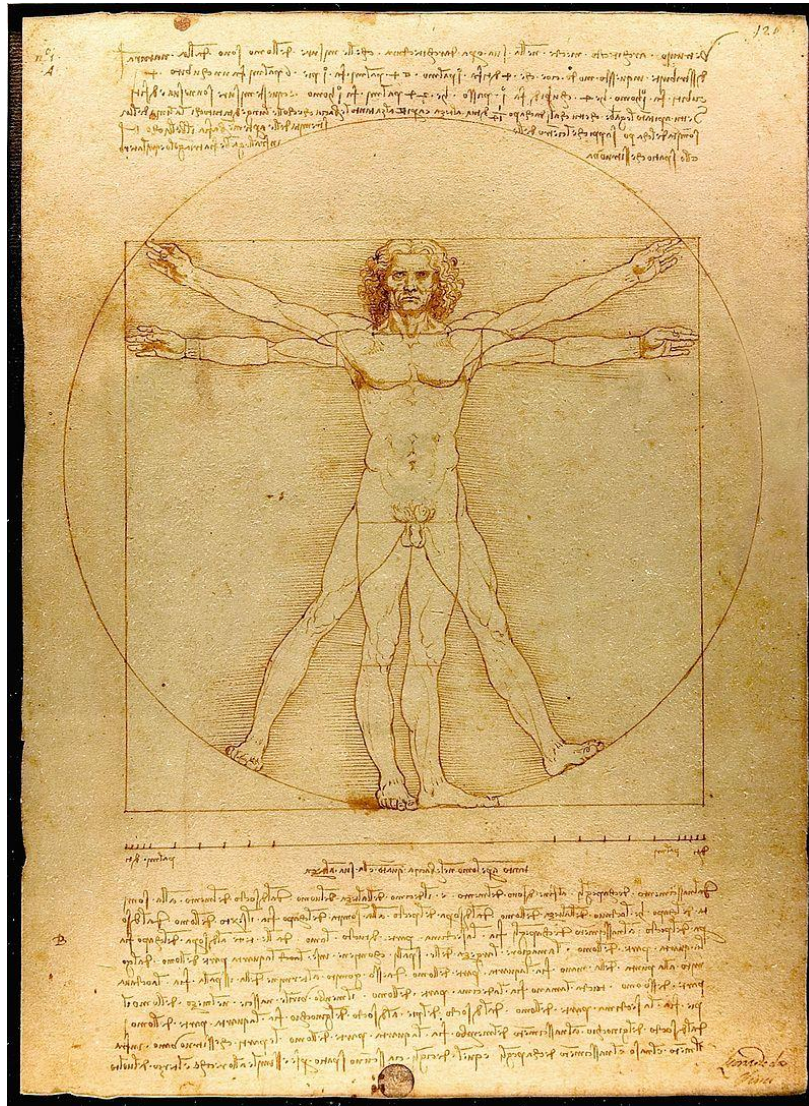
1. באמצעות חיתוך, כיפוף וליפוף יוצרים דמות אדם מחוט ברזל בעובי 2 מ"מ.
(ניתן להוריד מהרשת תרשים של גוף האדם)
2. מלפפים סביב הדמות קרעי נייר ורצועות נייר הדבקה שקוף, או פלסטלינה.
3. מעצבים את מחוות הגוף של הדמות. ניתן להושיבה או להשעינה בתמיכה על חלקי קופסאות שימורים/ תבניות קלקר או כל תמיכה אחרת שאינה ניזוקה במגע עם רטיבות.
4. מכסים בשכבה של רצועות קטנות תחבושות גבס. מחכים לייבוש של כשעה-שעתיים
5. צובעים בגוון מסוים של צבע גואש כדי להבדיל את השכבה הראשונה מהשכבה השנייה. מכסים בשכבה נוספת של תחבושות גבס וממתינים לייבוש. ניתן לכסות בשכבה שלישית או לחילופין לצפות את הדמות בטקסטורות שונות כגון : גבס נוזלי, מלט או דבק וחול.
6. צובעים את הדמות ומאפיינים אותה בפרטי לבוש ובמאפיינים אחרים כיד הדמיון הטובה.

רפרנס מתולדות האמנות לתרגיל דמות האדם ושאלות הנחייה:

- פיסול גוף האדם: מיכאלאנג'לו, אלברטו ג'אקומטי, קיקי סמית'
- אמנות מסורתית
- צלמיות פריון פרה- היסטוריות

לפניך 3 ייצוגים של גוף האדם בדו- מימד ובתלת- מימד

ליאונרדו דה וינצ'י, האדם הוויטרובי

(הפרופורציות של דמות האדם, על פי ויטרוביוס) (1490)

עדנה סנבטו, פיסול יהודי אתיופי לברכה והצלחה (ספר- ברכה לחכמה, כד מים- ברכה לשגשוג כלכלי). 'אהטה'-מרכז תרבות ותעסוקה של אמניות אתיופיות בקריית- גת ובניהולן, 2010

קיקי סמית', ללא כותרת, 2002

שאלות שניתן לשאול בניתוח היצירות:

- למעט העובדה שיצירתו של ליאונרדו דה וינצ'י היא דו- ממדית ויצירותיהן של קיקי סמית' ועדנה סנבטו היא תלת- ממדית, במה הן נבדלות באופן עקרוני? (שים לב ליחסים בין אברי הגוף השונים של הייצוגים)
- מה לדעתך מייצגת כל אחת מהיצירות?
- נסה לאתר את היצירות ומידע עליהן ברשת האינטרנט ובדוק מה ייעודה של כל אחת מהיצירות, היכן הן מוצגות ומה רצו האמנים להביע ביצירתן.

4. פרספקטיבה

5. מסכה

נספח ב. רשימת ספרות עזר לתחום אמנות פלסטית

אמנות כללית:

אנציקלופדיה לאמנות הציור והפיסול, הוצאת כתר
 קורות האמנות, א. ה. גומברייך, הוצאת עם עובד
 האמנות היהודית, בצלאל ססיל רות, מסדה
 האמנות הקלאסית- מבוא לרנסאנס האיטלקי, היינריך וולפלן, פרסומי הר
 הצופים
 אמנות בעידן הטכנולוגי, כל היחידות, האוניברסיטה הפתוחה
 פרספקטיבה, אביגדור פוסק, הוצאת גומא
 הצבע בציור המודרני- תיאוריה ופרקטיקה, גילה בלס, הוצאת רשפים
 דמות האדם בתולדות האמנות, משה ברש, מוסד ביאליק

אמנות ישראלית:

100 שנות אמנות ישראלית, יגאל צלמונה, מוזיאון ישראל
 סיפורה של אמנות ישראל, תמוז בנימין (עורך), מסדה
 אופקים חדשים, גילה בלס, הוצאת רשפים
 שורו הביטו וראו, איקונות וסמלים חזותיים ציוניים בתרבות הישראלית, אליק
 מישורי, עם עובד
 נשים והגירה: אמנות ומגדר בעידן טרנס לאומי, טל דקל, הוצאת רסלינג
 שוברות קירות- אמניות מזרחיות עכשוויות בישראל, הוצאת אחותי

אמנות כללית למתקדמים:

אמנות ואשליה, א. ה. גומברייך, הוצאת כתר
 אסתטיקה: מבוא פילוסופי, אוסוולנד הנפלינג (עורך), האוניברסיטה הפתוחה
 דרכי התבוננות, ג'ון ברגר, הוצאת פיתום
 הלם החדש, רוברט יוז, הוצאת עם עובד

יצירת האמנות בעידן השעתוק הטכני, וולטר בנימין, ספרית הפועלים הקיבוץ
המאוחד

הצילום כראי התקופה, סוזאן זונטאג, הוצאת עם עובד

חיי הציירים, הפסלים והאדריכלים הדגולים ביותר, ג'ורג'יו ואסארי, מוסד
ביאליק

תולדות האמנות הקלאסית, מיכאל אבי-יונה, הוצאת מאגנס

קישורים ברשת:

תכניות לימוד באמנות: אמנות כתרבות חזותית תכנית לימודים לחטיבת הביניים
לבית הספר הממלכתי והממלכתית/ משרד החינוך

http://meyda.education.gov.il/files/Tochniyot_Limudim/Portal/Omanut.pdf

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Omanut/TochniyotLimudim/HativaElyonaEyuni

מפגשים מהסוג החזותי בעידן המודרני (עמל.נט)

<http://www1.amalnet.k12.il/sites/mifgashim/Pages/Default.aspx>

מפגשים מהסוג החזותי – מסע בזמן (עמל.נט)

<http://atl.amalgroup.org.il/school>

אתר טקסטולוגיה

http://textologia.net/?page_id=24840

גוגל ארט פרוג'קט

<https://www.google.com/culturalinstitute/project/art-project>

כותר- הספרייה המקוונת של ישראל

<http://www.kotar.co.il>

מאגר דימויים של הנשיונאל גלרי אופ ארט

https://images.nga.gov/en/page/show_home_page.html

ערב רב, מגזין לתרבות, אמנות וחברה

<http://erev-rav.com>

ארט איז פה- האתר לאמנות ישראלית

[/http://www.artispo.com](http://www.artispo.com)

מוזיאון ישראל בירושלים

[/http://www.imj.org.il](http://www.imj.org.il)

מוזיאון תל- אביב לאמנות

<http://www.tamuseum.org.il/he/default.aspx>

המוזיאון לאמנות האיסלאם- ירושלים

[/http://www.islamicart.co.il](http://www.islamicart.co.il)

אתר מוזיאוני חיפה

[/http://www.hma.org.il](http://www.hma.org.il)

מוזיאון אשדוד לאמנות

<http://www.ashdodartmuseum.org.il/he>

המשכן לאמנות עין חרוד

[/http://museumeinharod.org.il/hebrew](http://museumeinharod.org.il/hebrew)

מוזיאון הנגב לאמנות- באר- שבע

<http://negev-museum.org.il/page.php?id=106&top=105>

בית האמנים – ירושלים

[/http://www.art.org.il](http://www.art.org.il)

בית האמנים- תל- אביב

[/http://artisthouse.co.il](http://artisthouse.co.il)